

ОЦІНЮВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ СЕБЕ ЯК ЗАХИСНИКА КРАЇНИ В СТАРШОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Успішність підготовки офіцерів запасу в сучасних соціально-економічних умовах дедалі більше залежить від чинників психологічного характеру. Одним з таких чинників є самооцінка майбутнім офіцером себе як захисника країни. Самооцінка є структурним компонентом самосвідомості. Результати самооцінки за певною ціннісною шкалою, що пов'язана з особистісними смислами людини мають прояв у її совісті. Значення самосвідомості у тонких механізмах совісті в формуванні особистості захисника країни важко переоцінити, як і самоідентифікації, у процесі якої самооцінка виділяється як суттєва складова (самооцінка індивідуумом власного Я, його самовизначення в соціальних групах, до яких індивід себе відносить за результатами когнітивних, афективних і комунікативних проявів, самоатрибуції). Адекватна самооцінка свідчить про особистісне благополуччя. В юності самооцінка набуває складного суперечливого характеру і включається в потужний процес формування Я-концепції (І. С. Кон) [5: 64]. Самооцінка є значимим компонентом структури самосвідомості, визначає і спрямовує весь процес саморегуляції. Самооцінка людини залежить від її інтелекту, впливає на емоційну сферу особистості, взаємини з довколишніми, на побудову оцінки життєвих перспектив на основі досягнутих результатів.

У процесі опрацювання психологічної літератури – загальнопсихологічної, соціальної, літератури з військової психології, виявилось, що в науці накопичено значні наукові факти відносно даної проблематики. Це і дослідження У. Джеймса, що проведені більш ніж сто років тому, Ч.Куллі, Дж.Міда. Проблемам становлення самооцінки присвячені роботи Л.І. Божович, А.В. Захарової, Я.Л. Коломинського, І.С. Кона, В. С. Мерліна, А.В. Петровського, К. Роджерса, В.Ф. Сафіна, В.В. Століна та ін. Однак, дані стосовно специфіки формування самооцінки в юнацькому віці як захисника країни потребують уточнення й розробки з позицій сьогодення. Отже, метою статті є аналіз розвитку самооцінки майбутніх офіцерів як захисників країни в юнацькому віці, її змісту та механізмів формування. Визначення самооцінки особистості як захисника є важливим як для характеристики позиції особистості відносно країни, так і для вияву схильності до внутрішньої конфліктності (при завищеній або дуже заниженій самооцінках).

Юнацький вік є важливим для активізації внутрішніх чинників становлення самооцінки. Зміни соціальної ситуації розвитку, що відбуваються в юнацькому віці, впливають на самооцінку особистості – відбувається процес переходу від фрагментарності в самооцінці до підсилення процесів диференціації та інтеграції у становленні її змісту та специфічних характеристик, її повноти щодо обсягу оцінювальних якостей її девості як механізму довольної психічної регуляції. Посилення ролі самооцінки в процесі формування особистості здійснюється при зміні домінування зовнішніх детермінант (думка ровесників, значущих дорослих) на внутрішні чинники, - підсилюється роль власного ідеалу (Л.О.Рєан, В.Ф.Сафін) [10]. А відтак і самооцінка представників старшої юності спрямована на майбутнє і домінує над актуальним і ретроспективним у свідомості молодого людини (А.В.Захарова) [4]. Юнацький вік є важливим для активізації внутрішніх чинників становлення самооцінки, здійснюються пошуки для відповіді на питання, якою є особистість, що вона може, заради чого діє.

В юнацькому віці в самооцінці, зазвичай, домінує когнітивний компонент. Загальна самооцінка особистості визначає характер оцінювання себе в навчально-професійній сфері діяльності, а згодом – досягнення в цій сфері, які впливають на загальну самооцінку.

У старшій юності змінюється оцінка значимих дорослих, зокрема, батьків і педагогів. Думка останніх, їхнє життя та досвід сприймаються юнаками як інформація для роздумів, підстава для самоаналізу, що тепер носить більш самостійний і глибокий характер, ніж у старшому шкільному віці.

Зростає тенденція юнаків формувати свою самооцінку незалежно від оцінок інших людей. Регулююча роль самооцінки юнаків все більше визначається їхніми власними вимогами до себе у зв'язку з її змістом.

Вступ до факультету підготовки офіцерів запасу вищого військового навчального закладу зумовлює адаптацію нового соціального середовища в академічній групі, налагодження взаємодії з офіцером-викладачем, сприяє розвитку соціальної самооцінки. Об'єктивну її диференційовану самооцінку визначає прийняття людиною позитивних соціальних норм як своїх внутрішніх установок. На факультеті підготовки офіцерів запасу у ВНЗ вона формується в результаті спілкування з викладачами, з командирами, товаришами з навчання й служби. Результати цього спілкування доповнюють ту самооцінку, яка складалася до вступу у ВНЗ і певною мірою корегують її.

Важливо, що юність є не тільки періодом професійного становлення і періодом побудови життєздатної теорії самого себе, що пов'язано з виконанням певної ролі та її впливом на формування Я-концепції (Ф.Райс) [9, 221]. Роль захисника для смислової сфери юнака є актуальною що й у зв'язку зі шлюбним періодом (О.С.Найден) [7].

Найбільш значимими і усвідомлюваними якостями своєї особистості для старшокласника виступають особистісні якості, що стають основою ціннісного ставлення до себе.

Наші дослідження показали, що існують складні взаємовідношення і взаємозалежності між самооцінкою і рівнем домагань, самооцінкою і рівнем самоповаги.

Наприклад, висока самооцінка співіснує поряд з низькою самоповагою, якщо основою самоповаги є інші якості, що не заслужили на високу самооцінку. Наприклад, якщо в середовищі, де навчається юнак, знецінюються якості людини як захисника країни, юнак може високо оцінювати свою успішність у навчанні, однак мати низьку самоповагу через низький статус у колективі товаришів. Юнак з вираженою Я-концепцією захисника зберігає високий ступінь самоповаги, якщо ця характеристика для референтної групи юнака не є знеціненою.

Через сприяння розвитку стійкої самооцінки разом зі сформованими ідеалами захисника країни, юнаки стають спроможними до особистісного самовдосконалення.

Враховуючи спрямованість юнаків у майбутнє, можлива актуалізація механізмів самооцінювання завдяки порівнянню власного образу Я в минулому, сьогоденні і перспективному майбутньому. Для цього використовується тест Дж.Келлі та психомалюнок у їх взаємодоповненні.

Сприяння становленню самооцінки особистості як захисника допомагають відповідні вправи, де студенту пропонується список слів, які є якостями особистості і характеризують людину як захисника країни: відданість країні, прагнення піднести країну на вищий ступінь постаменту слави, відповідальність за свою долю і долю країни, любов до культури свого народу, уміння відстояти свою власну позицію тощо. З цих та інших слів, ідеалу захисника пропонується скласти опис свого еталону. На першому місці мають стояти якості, більш цінні для людини, а зі зменшенням порядкового номеру – менші за значимістю. Таким чином, ми отримали еталонний або ідеальний ряд якостей особистості людини як захисника взагалі.

Через деякий час досліджуваного просили використати той же самий список для конструювання переліку якостей захисника країни, – також у порядку зменшення сили прояву.

Унаслідок такої роботи отримано два ряди якостей – еталонний та суб'єктивний, які порівняли між собою. У тому випадку, коли суб'єктивний і еталонний ряди співпадали, ми мали підставу говорити про оцінку особистістю себе як захисника, а також про те, на яку оцінку сподівається особистість з погляду суджень групи про якості захисника, при цьому використовували "еталонний ряд" і ряд якостей, які б, на думку досліджуваного, склали референтну групу.

Самооцінка людиною себе як захисника країни опосередковано свідчить про рівень громадянськості. У дослідженні визначено типи студентів з різною орієнтацією на захист країни. Тип широго і переконаного захисника країни характеризується конкретними справами у сьогоденні, що є вираженням внутрішнього стану захисника. Ідея захисту є для цих осіб домінуючою.

Тип потенційного захисника поряд з реальними справами захисту, характеризується декларативними висловами. Тип беззахисної людини характеризується практичною відсутністю орієнтації на захист не тільки країни, але і власних особистісних інтересів.

Існує опозиційне протиставлення "людина/захисник" і "людина/завойовник", яка характеризується також великим ступенем активності, але при домінуванні матеріальних цінностей на відміну від захисника, у свідомості якого домінують цінності ідеальні.

У беззахисної людини підвищена тривожність, чутливість, низька емоційна витривалість.

Для дослідження самооцінки студентів їм було представлено список слів, що характеризують спрямованість людини. Читаючи даний список, курсанти та студенти повинні були оцінити міру наявності в себе цих якостей і записати у графу анкети за шестибальною шкалою. Отримані результати зіставлялися з рейтингом студента, який надано наставниками – командирами та представниками професорсько-викладацького складу. Показником адекватності самооцінки була міра її відповідності до результатів об'єктивної оцінки.

У результаті дослідження було визначено групи студентів з різними характеристиками самооцінки. До групи з високим рівнем оцінки себе як захисника ми віднесли студентів, які відзначили в собі наявність високих показників громадянських якостей, які ширі і безкомпромисно орієнтовані на захист країни, що знаходить вираз у реальних справах; критерій самооцінки їх співвідноситься зі змістом самоповаги і рівнем домагань (12 %). Групу потенційних захисників утворили студенти, в яких гідна оцінка себе як захисника, у тому числі країни, не збігається з високим рівнем самоповаги за змістовими складовими та не відповідає в достатній мірі змістові їхніх домагань (68 %). Нарешті, групу осіб, не орієнтованих внутрішньо на захист, створили студенти, особистісні якості яких не входять у групу характеристик людини-захисника (10 %).

Аналіз експериментальних результатів виявив певну тенденцію, що стосується розвитку самооцінки у зв'язку з самоповагою людини і моральності молоді. Оцінка своїх моральних якостей – один з найважливіших, значущих аспектів юнацького Я, що здатна вплинути на розвиток якостей захисника, якщо такі є основою самоповаги. У разі відповідності змісту самоповаги до високої оцінки особистості прагне поводити себе відповідно до моральних принципів.

Стосовно осіб домінуючого типу захисника важливим є розуміння індивідуальних перспектив розвитку, гармонія зовнішньої і внутрішньої мотивації, що виражається в їхній поведінці, здатність до всебічного аналізу соціально психологічних явищ, чітка громадянська позиція.

Статус візиря для інших, означає небезпеку завищеної самооцінки, що не відповідають загальнолюдським цінностям самоповаги, робить можливим підміну гідності – гордістю, впевненості – самовпевненістю.

У реальних життєвих ситуаціях важливо проявити делегування повноважень, толерантність. У такій прискіпливій роботі вдосконалення можливо залишитися на рівні втілення в собі візиря для інших, застерігає осіб даного типу від зміни спрямованості особистості, що перетворює людину-захисника на загарбника з властивим для останнього домінуванням матеріальних цінностей та демонстрацією сили.

Представникам невіраженої орієнтації на захист необхідний досвід аналізу особистісних якостей інших осіб, у тому числі лідерів-захисників. Актуалізувати для них ті риси індивідуальності захисника можливо завдяки адаптованому відносно предмета дослідження та психологічного впливу тесту Дж. Келлі. Завдяки цій роботі для студентів можливо актуалізувати якості, що характеризують захисника з паралельним аналізом якостей ідеалу в його спрямованості на перспективу. Переконливими є досвід родичів, близьких, історія їхнього життя. Суб'єктивне приєднання курсанта до історії роду через властивий для цього віку аналіз може стати причиною зміни ставлень до людей, обраної професії, проблеми захисту країни.

У розвитку якостей захисника країни доцільно звертання до кращих сил душі юнака – діяльної любові до інших, творчих здібностей, прагнення турбуватися про інших, шанувати їх до життєлюбності. Сприяє розвитку громадянськості звернення до військовослужбовця як захисника країни. – співчутливості, чуйності, уваги до іншої людини, душевної щедрості, безкорисливості, доброти, здатності відчувати стан душі іншої людини.

У результаті застосування психомалюнка актуалізуються зв'язки "Я та інші у країні".

Підтверджувальними матеріалами, що доповнять психомалюнок, використовувався (індивідуально) аналіз результатів методики незакінчених речень.

Унаслідок відпрацювання тесту Дж. Келлі молоді більш усвідомлює власні мотиви та цілі актуальної діяльності, має змогу порівняти їх з мотивами та цілями осіб – представниками іншого типу орієнтації на захист, знайти спільне та відміне. Усвідомлення власних конструктів, із застосуванням яких проходить

формування внутрішнього світу, добре доповнюється методикою психомалюнку.

Тенденції юнаків до сильного завищення самооцінки породжує обмеженість у діяльності і спрямованість на спілкування, яке не містить у собі громадянсько-ідейного змісту.

Низька самооцінки, що продукує невпевненість у собі, також не сприяє розвитку в особистості якостей, властивих захиснику.

Адекватність самооцінок у старшій юності зростає під впливом збагачення життєвого досвіду, у тому числі, у процесі навчально-професійної діяльності. Важливо, що адекватність самооцінки юнаків суттєво впливає на процеси їх соціальної адаптації і розвитку власної життєвої позиції.

Стійкість оцінки старшими юнаками себе як захисників визначається мірою збалансованості загальної самооцінки та оцінки себе за цим параметром, відповідності орієнтації на захист змістовим характеристикам самоповаги, узгодженості з рівнем домагань. Домагання виникають на основі судження студента про себе і змістом цієї діяльності і поведінки особистості, якої вона від себе чекає, вважає, що може її досягти і яка її задовольняє. На відміну від самооцінки, яка стосується уже досягнутого, домагання спрямовані на майбутнє.

Здійснений аналіз наукових джерел та експериментальні дослідження на контингенті студентів як майбутніх офіцерів запасу дозволили зробити наступні висновки: юнацький вік є сензитивним для сприяння розвитку внутрішнього змісту оцінки особистості себе як захисника країни, позитивну роль при цьому відіграє соціальна ситуація розвитку особистості майбутнього офіцера запасу в умовах навчально-професійної діяльності у ВНЗ; у старшому юнацькому віці підвищується рівень незалежності самооцінки від оцінок інших завдяки більшій самостійності та глибини аналізу поведінки та досвіду батьків, наставників від цих оцінок; актуалізація уваги на предметній сфері захисту сприяє позитивній динаміці усвідомлення себе як захисника країни; відмічається тенденція збагачення та диференціації змісту загальної самооцінки у зв'язку з розширенням обсягу оцінювання за рахунок уведення предметом спілкування характеристик людини-захисника; ідеальна самооцінка у взаємодії з рівнем досягнень та змістовими характеристиками самоповаги впливає на становлення особистості юнака як захисника країни; конструктивним у сприянні особистості як захисника країни є почуття реалізму в самооцінці без зайвої самовпевненості (зверхності) чи, навпаки, самоприниження (позовалення почуття національної, професійної меншовартості тощо); самооцінка у зв'язку з рівнем досягнень набуває важливості при аналізі реальних особистісних можливостей реалізації дій захисту, розвитку усвідомлення "я можу" у зв'язку з навчально-професійною діяльністю та виконанням професійних обов'язків; тенденції розвитку самооцінки на другому курсі ВНЗ (перший рік підготовки офіцерів запасу у ВНЗ) характеризуються підвищеною самостійністю студентів, з одного боку, з іншого – їх успіхами у навчально-професійній діяльності, що часто є нижчими за власні можливості, оцінка яких є певною мірою, завищеною.

Висновки. Якість особистості як захисника країни стають предметом уваги студентів у достатній мірі для якісної професійної підготовки в умовах цілеспрямованого сприяння розвитку майбутнього офіцера й у тісному зв'язку з змістовими характеристиками його самоповаги. У межах психологічного супроводження навчально-професійної підготовки офіцерів запасу може бути здійснена корекція загальної самооцінки у зв'язку з оцінкою студентом себе як захисника країни.

Перспективами подальшого дослідження вбачаємо з'ясування впливу фахового навчання юнаків на функціонування їхньої самооцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко В.В. Особливості когнітивного компоненту громадянської свідомості та самосвідомості підлітків // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2-х томах. М.І. Боришевський, М.І. Алексєєва, В.В. Антоненко та ін. [за загал. ред. М.І. Боришевського]. – К.: Вид-во Дніпро, 2001. – Т.1. – С.50-120.
2. Божович Л.І. Личность и ее формирование в онтогенезе / Божович Л.И. — М.: Просвещение, 1968. — 464 с.
3. Болотова А. К. Развитие самосознания личности: временной аспект / А. К. Болотова // Вопросы психологии. — 2006. — № 2. — С. 116-125.
4. Захарова А. В. Структурно-динамическая модель самооценки / А. В. Захарова // Вопросы психологии.— 1989.— № 1.— С. 5-14.
5. Кон И.С. Психология старшеклассника: пособ. для учителей / И.С. Кон. — М.: Просвещение, 1980. —192с.
6. Коновальчук І.І. Психолого-педагогічне проектування становлення самооцінки дитини: в умовах навчально-виховного комплексу / І. І. Коновальчук, І. М. Коновальчук // Вісник Житомирського педагог. універс. – Житомир: ЖНУ, 2003.— Вып. 13.— С.93-96.
7. Найден О.С. Образ воина в украинском фольклоре: Семантические та образные аспекты. — К.: Видавничий дім "Стілос", 2005. — 260 с.
8. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / под ред. А. А. Реана. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. — С. 465-473.
9. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Райс Ф. — СПб.: Изд-во "Питер", 2000. — С. 221-231.
10. Сафин В. Ф. Динамика оценочных критериев в подростковом и юношеском возрасте В. Ф. Сафин// Вопросы психологии. — 1982. — №1. — С. 69-75.
11. Столярчук О.А. Психологічні проблеми самооцінки в юнацькому віці // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр./ Редкол.: І.Д.Бех, В.О.Огнев'юк, О.Л.Кононенко/ Київський міський універс. ім. Б.Д. Грінченка, 2009. — №11 (спецвип.,ч.2). — С.173-177.
12. Харламенкова Н.Е. Психологический аспект проблемы самоутверждения личности // Вестник российского гуманитарного научного фонда. — 1996. — С. 185-189.

Подано до редакції 05.02.10

РЕЗЮМЕ

У роботі проаналізовано особливості самооцінки в старшому юнацькому періоді. Самооцінка розглядається у зв'язку з рівнем досягнень, змістовими особливостями самоповаги. Показано зв'язок оцінки студентом себе як захисника країни й загальної самооцінки студентів військового вищого навчального закладу. Застосовано методику сприяння розвитку адекватної самооцінки майбутніми офіцерами себе як захисника країни.

Ключові слова: самооцінка, захисник країни, особистість, майбутні офіцери, методика роботи, сприяння, юнацький період, рівень досягнень.

О.А. Хижняк

ОЦЕНИВАНИЕ ЛИЧНОСТЬЮ СЕБЯ КАК ЗАЩИТНИКА СТРАНЫ В СТАРШЕМ ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ: КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ РЕЗЮМЕ

В работе осуществлен анализ особенностей самооценки в старшем юношеском периоде. Самооценка рассматривается в связи с уровнем достижений, содержательными особенностями самоуважения. Показана связь оценки студентом себя как защитника страны и общей самооценки студентов военного высшего учебного заведения. Применена методика благоприятствования развитию адекватной самооценки будущими офицерами себя как защитника страны.

Ключевые слова: самооценка, защитник страны, личность, будущие офицеры, методика работы, содействие, юношеский период, уровень достижений.

О.А. Кhyzhnyak

PERSONAL EVALUATION OF ONESELF AS A COUNTRY DEFENDER AT SENIOR ADOLESCENT AGE: COGNITIVE ASPECT SUMMARY

The article analyzes features of self-evaluation at senior adolescent age. Self-evaluation is considered in connection with the level of achievements and contents of self-evaluation. The author demonstrates connection between students' evaluating themselves as a country defender and an overall self-evaluation of students of institution of higher education. The article describes results of applying a technique of enhancing development of future officers' self-evaluation of themselves as country defenders.

Keywords: self-evaluation, country defender, personality, future officers, methods of work, enhancement, adolescence, the level of achievement.